

DE SCHOOL VAN BERN: EEN METHODE EN HAAR RESULTATEN

door Dr A. I. Diepenhorst

Het hier te lande vrijwel algemeen ingenomen standpunt, dat de bedrijfseconomie een onderdeel van de algemene economische wetenschap vormt, vindt buiten onze grenzen nauwelijks erkenning. Zo wordt met name de Duitse bedrijfseconomische literatuur reeds tientallen jaren grotendeels beheerst door het postulaat van een volkomen zelfstandige „Betriebswirtschaftslehre” welke principieel van de „Volkswirtschaftslehre” zou verschillen.

In de jongste tijd wordt deze zelfde gedachte sterk gepropageerd door een Zwitserse groep van bedrijfseconomen, de z.g. School van Bern. Als leiders van deze groep kunnen worden beschouwd Prof. Dipl. Ing. Alfred Walther en Dr Hans Ulrich, beiden verbonden aan de Universiteit van Bern. De groep beschikt over een in 1948 opgericht tijdschrift, „Die Unternehmung”, dat momenteel twee-maandelijks verschijnt ¹⁾. Daarnaast wordt sinds 1945 een serie geschriften uitgegeven, „Unternehmung und Betrieb, Beiträge zur Betriebswirtschaftslehre” ²⁾, welke thans reeds ruim dertig onder Walthers leiding bewerkte proefschriften omvat. Tenslotte verdient vermelding, dat in 1947 het eerste deel van Walthers „Einführung in die Wirtschaftslehre der Unternehmung” is verschenen onder de sub-titel: „Der Betrieb” ³⁾.

Het doel van de school van Bern kan worden gekarakteriseerd als het streven naar een systematische opbouw van de bedrijfseconomie als een zelfstandige wetenschap. Wanneer men van het werk van Walther en zijn leerlingen kennis neemt, valt het al spoedig op, dat de methodologische inzichten hier niet, zoals dat in de Duitse bedrijfseconomische theorie meestal het geval is, voor de werkelijke inhoud van de theorie slechts van bijkomstige betekenis zijn. Integendeel, de School van Bern wil uit haar beginsel leven, en ze wil daarom ook in de resultaten van haar arbeid de verdienste van haar uitgangspunt naar voren laten komen.

Dienovereenkomstig willen wij in dit opstel allereerst aan dat uitgangspunt onze aandacht wijden, om daarna de consequenties voor de theorie - in - engeren - zin na te gaan. Daarbij zullen achtereenvolgens aan de orde komen de leer van waarde en kosten, de leer van de financiering, en tenslotte de leer van de externe organisatie. Langs die weg verzamelen wij de gegevens, om tot een verantwoord eind-oordeel over het streven van de School van Bern te geraken.

Walther vangt in zijn reeds genoemde hoofdwerk de methodologische beschouwingen aan met het bepalen van het ervaringsobject en het kenobject der bedrijfseconomie. Hij bezigt deze beide begrippen in de betekenis welke daaraan door Amonn ⁴⁾ werd gegeven, en daarmee is de kiem geschapen voor een misverstand, omdat sommige Nederlandse schrijvers deze begrippen in een daarvan principieel afwijkende betekenis gebruiken. Zonder ons thans te willen verliezen in een beoordeling van

1) Uitgegeven bij Paul Haupt, Bern.

2) P. Haupt, Bern.

3) Schulthess en Co, Zürich.

4) A. Amonn, Objekt und Grundbegriffe der Theoretischen Nationalökonomie, 2e druk, Leipzig-Wenen 1927.

de mérites van de verschillende begripsbepalingen achten wij het nuttig ze, ter voorkoming van misverstand, duidelijk tegenover elkaar te stellen. Amonn gaat er van uit, dat een empirische wetenschap zich in eerste instantie tegenover een bonte werkelijkheid ziet geplaatst. Bij nadere beschouwing blijkt echter deze werkelijkheid in verschillende groepen van verschijnselen uiteen te vallen. Het is niet het ordenende denken, dat deze splitsing te weeg brengt, maar de werkelijkheid zelve vertoont deze innerlijke orde. De zich dientengevolge afzonderlijk aandienende groepen van verschijnselen vormen evenzovele ervaringsobjecten. Een ervaringsobject is dus een deel van de werkelijkheid.

Intussen, dit geheel dat zich reeds los van het denken afzonderlijk openbaar is als zodanig voor het denken té veelomvattend. Daarom dient het denken hier eerst ordenend in te grijpen. Uit het gecompliceerde geheel moet een keuze gedaan worden, en bij die keuze wordt een bepaald gezichtspunt als criterium gebruikt. Door het aanleggen van dit criterium wordt uit het ervaringsobject het kenobject geïsoleerd. Het kenobject is dus datgene, waaromtrent men nadere kennis wil verkrijgen⁵⁾.

Bij wijze van contrast stellen wij hiertegenover de begripsbepaling zoals wij die kunnen aantreffen bij J. L. Meij Jr. Deze wil onder het ervaringsobject verstaan de groep van verschijnselen waaromtrent men nadere kennis wil verkrijgen, terwijl het kenobject voor hem ligt in het verband tussen die verschijnselen⁶⁾. Wat bij Amonn ervaringsobject heet, vindt bij Meij geen benaming. Wat Amonn kenobject noemt, is voor Meij ervaringsobject. Wat Meij kenobject noemt, komt bij Amonn niet ter sprake.

Mede om nodeloze complicaties te voorkomen zullen wij in dit opstel de terminologie van Walther (dus van Amonn) overnemen, omdat anders citaten en tekst een voortdurend en storend gebrek aan eenheid zouden gaan vertonen.

Als ervaringsobject van de „Betriebswirtschaftslehre” beschouwt Walther „Das in das Wirtschaftsleben eingebettete, an sich aber selbständige, einzelne, für Dritte Wirtschaftliche Leistungen erstellende Gebilde, das wir im praktischen Leben mit „Geschäft”, „Unternehmung” oder ähnlich bezeichnen”⁷⁾. Als kenobject stelt hij daartegenover „Die Beziehungen und Abläufe die in einem solchen einzelnen, in die Gesamtwirtschaft eingebetteten, aber an sich selbständige Gebilde bestehen, dat dauernd, gegen Entgelt, wirtschaftliche Leistungen für Dritte erstellt”⁸⁾. Duidelijk blijkt hier dat de bij de omschrijving van het ervaringsobject nog enigszins vage notie van de „Unternehmung” middels het denken in het kenobject aanmerkelijk verijnd is. Even later volgt nog een afzonderlijke omschrijving van dit begrip: „Unter Unternehmung verstehen wir eine dauernde, wirtschaftliche Leistungen für Dritte erstellende, über Vermögen verfügende, einheitlich geleitete, selbständige Zusammenfassung menschlicher Arbeitskraft”⁹⁾. Wij menen hieruit te mogen concluderen, dat dit begrip niets anders wil aanduiden als de bedrijfshuishouding, waarin wij versterkt worden door het feit dat Walther elders van „Private Unternehmungen” spreekt, waarmede hij dan blijkbaar op de on-

---

⁵⁾ Amonn, t.a.p. pag. 21 e.v.

⁶⁾ J. L. Meij Jr, Leerboek der Bedrijfseconomie I, Den Haag 1949 pag 6.

⁷⁾ Walther t.a.p. pag. 4.

⁸⁾ Walther t.a.p. pag. 5.

⁹⁾ Walther, t.a.p. pag. 6.

derneming doelt ¹⁰). Dat hij niettemin de benaming „Betriebswirtschaftslehre“ niet vervangt door die van „Unternehmungswirtschaftslehre“ vindt zijn oorzaak in de wens in dezen niet van het spraakgebruik af te wijken.

Welk criterium heeft Walther nu gebruikt om uit het ervaringsobject het kenobject af te leiden? Hij vermeldt dat niet nadrukkelijk, en het komt eerst naar voren, wanneer hij tracht de bedrijfseconomie van de „Betriebswissenschaften“ af te bakenen, en daarbij schrijft: „... die Betriebswirtschaftslehre besitzt einen einheitlichen, wirtschaftlichen Gesichtspunkt, während die Betriebswissenschaften mehrere, verschiedene Gesichtspunkte anwenden“ ¹¹). Wat is echter dit gezichtspunt dat ter elfder ure wordt geïntroduceerd? Het blijkt niets anders te zijn dan het welbekende technisch principe, dat door Walther eerst verkeerd, en een alinea later goed wordt geformuleerd, en aangeduid als het economisch principe ¹²). Het is in dit verband van belang, om vast te stellen dat dit beginsel door Walther uitdrukkelijk in zijn betekenis wordt beperkt tot „Der Betrieb“, een aanstonds nader ter sprake te brengen begrip, dat uitsluitend de innerlijke betrekkingen binnen de bedrijfshuishouding, los gezien van alle andere relaties wil omvatten ¹³). Zo zou dus de „Betriebswirtschaftslehre“ als „Wirtschaftslehre der Unternehmung“ zich van de „Betriebswissenschaften“ onderscheiden door het uitgaan van een slechts voor het „Betrieb“ actueel gezichtspunt!

Het zo juist naar voren gekomen begrip van het „Betrieb“ verdient nadere aandacht. „Um unzer Denken zu erleichtern, sondern wir von unserm Erkenntnisobjekt „Unternehmung“ ein sekundäres Erkenntnisobjekt, dem „Betrieb“ ab“, schrijft Walther ¹⁴). „Die Differenz zwischen Vermögenszugang und Vermögensabgang, der Vermögensüberschusz, der schlieszlich für die Erhaltung der Unternehmung entscheidend ist, kann zwei Ursachen haben. Der Ueberschusz kann auf günstiger Beschaffung des für die Leistungserstellung nötigen Vermögens und günstigen Absatz der Leistungen beruhen, oder auf der Wirtschaftlichkeit der Leistungserstellung“ ¹⁵). Deze voorstelling van zaken vormt de grondslag van Walthers onderscheiding tussen „Betrieb“ en „Unternehmung“ welke wederom op Amonn is geïnspireerd. De twee oorzaken dienen zijns inziens te worden geïsoleerd, wil de leiding een goed inzicht in de aard van de behaalde resultaten verkrijgen. Daarom definieert hij ook: „Unter Betrieb verstehen wir die unter dem Gesichtspunkt der Wirtschaftlichkeit zu betrachtende Leistungserstellung der Unternehmung“ ¹⁶), en hij vervolgt dan: „Man kann auch sagen, im Betrieb betrachten wir die inneren Beziehungen allein ..... Um so deutlicher treten dann die äusseren Beziehungen der Unternehmung in Erscheinung, bei deren Betrachtung wir eine konstante Wirtschaftlichkeit voraussetzen“ ¹⁷).

De scheidingslijn welke Walther hier wil trekken, komt ons zeer gunsteld voor. Wanneer de leiding van de bedrijfshuishouding een nieuw duurzaam productiemiddel wil aanschaffen, en zich moeite geeft die aanschaffing tegen zo laag mogelijke prijs te doen plaats vinden, dan zou zij zich daarmee bevinden binnen de sfeer van de „Unternehmung“. Zodra

¹⁰) Walther, t.a.p. pag. 28.

¹¹) Walther, t.a.p. pag. 66.

¹²) Walther, t.a.p. pag. 11.

¹³) Walther, t.a.p. pag. 11.

¹⁴) Walther, t.a.p. pag. 13.

¹⁵) Walther, t.a.p. pag. 12.

¹⁶) Walther, t.a.p. pag. 12.

¹⁷) Walther, t.a.p. pag. 13.

de leiding echter maatregelen treft om aan dit zo goedkoop mogelijk verkregen productiemiddel de daarin opgesloten werkeenheden zo goedkoop mogelijk te onttrekken, dan zou ze zich begeven binnen de sfeer van het „Betrieb”. Wat echter nog zwaarder weegt, de onderscheiding is niet alleen gekunsteld, maar ze is in werkelijkheid ook onmogelijk. De sfeer van het „Betrieb” zou beheerst worden door het „Wirtschaftlichkeitsprinzip”, en zoals wij reeds eerder vaststelden wordt hiermede het technisch beginsel aangeduid. Dit technisch beginsel, dat leert dat ter bereiking van een bepaald doel volstaan moet worden met het aanwenden van een minimum aan middelen, achten wij voor de bedrijfseconomie volkomen onbruikbaar. Slechts in het volkomen fictieve geval waarin slechts één productiemiddel of een samenstel van productiemiddelen met volkomen starre technische coëfficiënten zou optreden, kan het worden toegepast. Zodra echter meerdere productiemiddelen met de variabele technische coëfficiënten naast elkaar optreden, wordt het onmogelijk tot een quantitative voorstelling van het technische offer te komen welke in een bepaalde eenheid is uitgedrukt, tenzij men de prijzen invoert. Daarmede wordt echter het technische vlak, en hier bovendien de sfeer van het „Betrieb”, verlaten. Zo verzet dus het doel van de onderscheiding, het geïsoleerd meten van de „Wirtschaftlichkeit”, zich tegen de onderscheiding zelve.

Alvorens wij nu van de kentheoretische grondslagen, of beter gezegd wellicht, van het kentheoretische drijfzand afstappen, willen wij nog een ogenblik stilstaan bij de verhouding tussen „Betriebswirtschaftslehre” en „Nationalökonomie”. Walther baseert zich hierbij op Amonns opvatting van de volkshuishouding als een verzamelbegrip van individuele huishoudingen, en werkt deze aldus uit: „Die Nationalökonomie betrachtet das Zusammenwirken aller die Volkswirtschaft ausmachenden Sonderwirtschaften; ihr praktisches Ziel ist die Hebung des Volkswohlstandes. Die Betriebswirtschaftslehre dagegen betrachtet ... nur die produzierende Sonderwirtschaft; ihr praktisches Ziel ist deren Erhaltung”¹⁸⁾.

Walthers bedoeling komt uit dit citaat niet volkomen duidelijk naar voren. Het heeft er de schijn van, dat het principieële verschil tussen beide wetenschappen voor hem zou liggen in het kenobject, dat wat men „betrachtet”, en dat dit verschil vooral tot uiting zou komen bij het doel waaraan de toepassing van de verkregen inzichten dienstbaar wordt gemaakt. Hij poneert hier echter zonder enig bewijs. Op de vraag, wat nu wel het criterium is waarmede uit het (ongenoemde) ervaringsobject van de economie haar kenobject wordt afgeleid, blijft Walther het antwoord schuldig. Zo worden wij genoodzaakt voor een nadere uiteenzetting van het standpunt van de School van Bern aan te knopen bij Ulrichs studie „Nationalökonomie und Betriebswirtschaftslehre”¹⁹⁾, waarheen trouwens ook Walther in dezen nadrukkelijk verwijst²⁰⁾.

Ulrich is in zijn formuleringen zorgvuldiger en consequenter dan Walther zelf, en zo valt het niet moeilijk een aantal „verschilpunten” op te sporen, die echter merendeels als hoffelijke correcties dienen te worden opgevat. Op dergelijke verschilpunten zal hier dan ook niet nader worden ingegaan.

Als uitgangspunt van zijn analyse geeft Ulrich een korte samenvat-

---

¹⁸⁾ Walther, t.a.p. pag. 57/58.

¹⁹⁾ Bern 1944.

²⁰⁾ Walther, t.a.p. pag. 57.

ting van de hoofdproblemen van economie en bedrijfseconomie. Door het opsporen van de logische samenhang tussen de problemen van elk der wetenschappen komt hij tot een karakterisering van beider wezen. Daarmede is de grondslag gelegd om de typerende eigenschappen welke voor de onderlinge verhouding van essentiële betekenis zijn naar voren te halen, een vergelijking te trekken en de grenzen aan te geven. Deze opzet is zonder twijfel voortreffelijk gekozen, maar dat neemt niet weg, dat ze voor Ulrich tot naar ons oordeel onjuiste conclusies heeft geleid.

Volgens Ulrich zouden economie en bedrijfseconomie van hetzelfde ervaringsobject uitgaan. Dit ervaringsobject duidt hij aan met het woord „Wirtschaft”²¹⁾, terwijl hij het later nader omschrijft als „Der Komplex der „wirtschaftlichen Erscheinungen” oder der menschlichen „Unterhaltungs-fürsorge” im allgemeinsten Sinn”²²⁾.

Het woord „economie” („Nationalökonomie”) vormt voor Ulrich, in navolging van Amonn, een verzamelbegrip voor „Volkswirtschaftslehre und Lehre von der Volkswirtschaftspolitik” en de „Theoretische Nationalökonomie”, zodat tegenover elkaar vallen te stellen de drie criteria met behulp waarvan het ervaringsobject van drie zelfstandige wetenschappen wordt veredeld tot drie zelfstandige kenobjecten. In bijgaand schema is dit geschied.

	<i>Erfahrungsobjekt</i>	<i>Auswahlprinzip</i>	<i>Erkenntnisobjekt</i>
<i>Volkswirtschaftslehre</i>	Die Wirtschaft	Volkswirtschaftliches (soziales und wirtschaftliches) Gesichtspunkt	Zusammenwirkung der einzelnen Glieder der Wirtschaft
<i>Lehre von der Volkswirtschaftspolitik</i>			Mittel zur Förderung des Volkswohlstandes
<i>Theoretische Nationalökonomie</i>	Die Wirtschaft	Soziales Gesichtspunkt	Bestimmungsgründe der Tauschverhältnisse
<i>Betriebswirtschaftslehre</i>	Die Wirtschaft	Betriebswirtschaftliches (auf die Unternehmung bezogenes wirtschaftliches) Gesichtspunkt	Vorgänge innerhalb der Unternehmung und deren Beziehungen zu andern Wirtschaftssubjekten
<i>Lehre von der Betriebswirtschaftspolitik</i>			Mittel zur Erhaltung der Unternehmung

Nadere toelichting vragen nu allereerst de begrippen „soziales Gesichtspunkt” en „wirtschaftliches Gesichtspunkt”. Met het eerste heeft Ulrich het oog op het „Zusammenwirken der einzelnen Glieder”: „Unter

²¹⁾ Ulrich, t.a.p. pag. 32.

²²⁾ Ulrich, t.a.p. pag. 61.

„sozial“ soll hier nichts anderes verstanden werden als das, was man in kürzester Weise treffend mit „zwischenmenschlich“ bezeichnen kann”²³⁾.

Bij het „wirtschaftliche Gesichtspunkt“ gaat het om „Wirtschaften als ein auf wirtschaftlicher Art und Weise erfolgendes Handeln, das auf die Erreichung eines wirtschaftlichen Ziel gerichtet ist”²⁴⁾. Het is dit „wirtschaftliche Gesichtspunkt“ dat de trait d'union vormt voor „Volkswirtschaftslehre” en „Betriebswirtschaftslehre”. Als enig criterium is het echter voor beide te ruim. Voor de „Volkswirtschaftslehre” dient het te worden beperkt door het „soziale Gesichtspunkt” mede als criterium te hanteren, terwijl voor de „Betriebswirtschaftslehre” een directe relatering aan de bedrijfshuishouding noodzakelijk is.

Zo komt Ulrich tot zijn conclusie: „Gleiches Erfahrungsobjekt, verschiedenes Erkenntnisobjekt”²⁵⁾.

Wij willen ons nu niet begeven in een afzonderlijke beoordeling van de door Amonn binnen de „Nationalökonomie” aangebrachte onderscheidingen. Het wil ons intussen voorkomen dat de moderne ontwikkeling van de economische wetenschap hier het beslissende en veroordelende woord reeds heeft gesproken. Maar nogmaals, deze indeling staat hier niet ter discussie. Onze aandacht is uitsluitend gericht op Ulrichs opvatting inzake de verhouding tussen economie en bedrijfseconomie.

Zoals reeds bleek, wordt hier een tegenstelling geconstrueerd welke gebaseerd is op het „soziale” gezichtspunt en het gezichtspunt van de bedrijfshuishouding. Allereerst valt nu op te merken, dat deze grens niet scherp is getrokken: de betrekkingen tussen de bedrijfshuishouding en „andere Wirtschaftssubjekten” is óók „sozial”; het gaat hier immers evenzeer om een „Zusammenwerken der einzelnen Glieder”. Bovendien is de tegenstelling geenszins fundamenteel. Het gaat in beide gevallen om de „wirtschaftliche Erscheinungen”; daarbinnen wordt dan een in wezen „geografische” onderscheiding gemaakt tussen de verschijnselen welke ook een „sozial” aspect bezitten, en die welke direct met de bedrijfshuishouding in verband staan. Wat het eerste aangaat, hier zou van een eigen kenobject eerst sprake zijn, wanneer het „soziale Gesichtspunkt” naast de „wirtschaftliche Art und Weise” en „das Wirtschaftliche Ziel” nog iets wezenlijk eigens bezat. Dit zou dan moeten zijn: een verder liggend doel, waaraan „das wirtschaftliche Ziel” ondergeschikt zou wezen. Als zodanig kan men dan aangeven de „Volkswohlstand”. Hiernaar wordt echter niet doelbewust gestreefd; we zouden dus ten hoogste kunnen zeggen: een van de vele economische vraagstukken is dat van de maatschappelijke welvaart. Meent men voor dit begrip een bruikbare omschrijving te hebben gevonden — welke mogelijkheid wij ernstig betwijfelen — dan kan men trachten aan te geven, door welke factoren deze maatschappelijke welvaart wordt bepaald. Waar het nu voor ons om gaat, is het feit dat wanneer men bepaalde verschijnselen in hun onderlingen verbondenheid, en daarnaast soortgelijke en deels dezelfde verschijnselen individueel analyseert, van twee kenobjecten geen sprake is. Hier treedt slechts een kunstmatige, uit hoofde van arbeidsverdeling wellicht nuttige splitsing binnen het gemeenschappelijke kenobject op.

Ulrich overtuigt ons hier dus niet, dat de „wirtschaftliche Erscheinungen” twee-erlei kenobject zouden omvatten. Maar ook de omschrijving van het gemeenschappelijke ervaringsobject bevredigt allermint. Zijn „wirtschaftliches Gesichtspunkt” vormt een combinatie van het econo-

²³⁾ Ulrich, t.a.p. pag. 47.

²⁴⁾ Ulrich, t.a.p. pag. 45; spatiëring van Ulrich.

²⁵⁾ Ulrich, t.a.p. pag. 98.

misch motief en het economisch principe. Nu is ons inziens door Hennipman²⁶⁾ overtuigend aangetoond, dat elk van deze criteria een ondeugdelijke basis vormt voor de economie als wetenschap. Hetzelfde kan nu ook voor de combinatie worden vastgesteld. Hier zou de economie niet op één, maar op twee, bovendien incongruente krukken moeten voortstrompen.

Samenvattend kan worden geconstateerd, dat de methodologische ondergrond van de School van Bern onaanvaardbaar moet worden geacht, en dat ze de toets der immanente en materiële critiek niet kan weerstaan. Ook uit de vruchten zal ons de dorheid van de boom en de schraalheid van de grond blijken.

Wij vangen ons spectacle coupé van de theorie in-engeren-zin aan met enkele beschouwingen over de leer van waarde en kosten. Voor dit onderdeel van de theorie zijn wij practisch geheel aangewezen op Walthers meermalen genoemde handboek, waarvan het intussen het piéce de milieu vormt. Dit is buitengewoon onaangenaam, omdat hier vaagheid schering, en verwarring inslag is. Hoe men kan menen, met een dergelijk betoog de denkende practicus te kunnen dienen is voor ons een raadsel²⁷⁾. Wij willen dan ook niet trachten de algemene lijn van Walthers uiteenzettingen op te sporen, omdat deze poging ons inziens bij voorbaat tot mislukking gedoemd is. Daarom beperken wij ons tot een enkele greep, en wij beginnen met het vraagstuk van de kosten verbonden aan de aanwending van duurzame productiemiddelen, een van de meest aanvaardbare onderdelen van Walthers theorie.

Walther hanteert hierbij uiteraard weer de reeds gewraakte onderscheiding tussen „Betrieb” en „Unternehmung”. Hoewel hij in het algemeen slechts over de „Kosten des Betriebes” wil spreken, voelt hij de noodzaak deze beperking hier een ogenblik op te heffen, wegens de verwarring welke juist ten aanzien van dit leerstuk in theorie en practijk zou heersen²⁸⁾. Het is zijns inziens namelijk zaak een scherp onderscheid te maken tussen de afschrijvingen van het „Betrieb” en die van de „Unternehmung”. De eerstgenoemden dienen uitsluitend gebaseerd te zijn op de voorzienbare, door het gebruik en door nieuwe uitvindingen beheerste waardevermindering van de productiemiddelen. Deze waardevermindering zou leiden tot de „Abschreibungskosten”²⁹⁾. Voor de „Unternehmung” komt daar echter nog bij de waardevermindering die haar oorzaak aan de marktzijde vindt. Dit totaal wordt door hem aangeduid als „Abschreibungsaufwand”³⁰⁾. Even later spreekt hij van „kalkulatorische Abschreibung” en „Bilanzabschreibung”³¹⁾.

Wat ons in dit betoog als juiste kern voorkomt is het willen baseren van het *afschrijvingssysteem* op de waardevermindering welke aan voorzienbare factoren kan worden toegeschreven, terwijl men zich bij de *afschrijvingspolitiek* van oorspronkelijke onvoorzienbare, en eerst naderhand aan het licht getreden waardeverminderingen rekenschap geeft, en daarnaast zich tegen de thans nog onvoorzienbare ontwikkelingen tracht te wapenen door de daartoe wenselijk geachte reserveringen.

Desondanks blijft ook hier genoeg ruimte over voor critiek. Allereerst

20) P. Hennipman, *Economisch Motief en Economisch Principe*, Amsterdam 1945.

27) Walther, t.a.p. pag. VI.

28) Walther, t.a.p. pag. 125.

29) Walther, t.a.p. pag. 125.

30) Walther, t.a.p. pag. 125.

31) Walther, t.a.p. pag. 125.

zal men moeilijk kunnen volhouden, dat de waardedaling tengevolge van nieuwe uitvindingen een voorzienbaar karakter draagt. Bovendien is het in Walthers gedachtegang inconsequent om deze typisch buiten de sfeer van het „Betrieb” werkende invloed in de „Betriebsabrechnung” toe te laten, terwijl voor de machine-industrie een waardedaling van het gereed product tengevolge van nieuwe vindingen elders, daar zorgvuldig buiten wordt gehouden³²⁾. Tenslotte is de onderscheiding tussen „Unternehmung” en „Betrieb” als zodanig niet essentieel voor het al of niet voorzienbaar zijn van de offers.

Een tweede greep: dient de rente over het eigen vermogen als kosten te worden aangemerkt? Walther neemt hier een zeer origineel standpunt in; hij is van oordeel dat de vraag zelve op een misverstand berust³³⁾. Daar is voor hem allereerst de kwestie, over welk gedeelte van het *kapitaal* rente mag worden gecalculeerd. Zijns inziens zal men daarbij moeten uitgaan van het „Betriebsvermögen”³⁴⁾, en hij bestrijdt met klem de opvatting dat men zich op het „betriebsnotwendige Vermögen” zou dienen te baseren: „Es ist nämlich nicht gesagt, ob das für die Betriebsabrechnung maszgebende Vermögen wirklich „nötig” sei. Fest steht nur, dasz es vorhanden ist und zur Leistungserstellung eingesetzt werden kann. Es kann aber zu grosz oder zu klein sein und es ist erst Aufgabe einer auf die Betriebsabrechnung sich stützenden betriebswirtschaftlichen Untersuchung, fest zu stellen, wie grosz es sein sollte”³⁵⁾.

Het genoemde „Betriebsvermögen” vormt slechts een deel van het totale kapitaal van de bedrijfshuishouding. Het eigen vermogen staat echter met het gehele kapitaal in betrekking; het vormt het verschil tussen kapitaal en vreemd vermogen. Daarom is het onmogelijk een rechtstreeks verband te leggen tussen het totale vermogen en het „Betriebsvermögen”, en daarom is dan de gestelde vraag onzinnig.

Wanneer men zich in Walthers gedachtegang tracht te verplaatsen heeft dit betoeg wellicht iets overtuigends, maar zodra men van de veronderstelling uitgaat, dat slechts met eigen vermogen wordt gefinancierd, stort de redenering als een kaartenhuis ineen. Men kan zich dan wèl de vraag stellen, of over het met eigen vermogen gefinancierde „Betriebsvermögen” ook rente dient te worden gecalculeerd, en zo ja, welke rentevoet daarvoor moet worden aangehouden. Vergissen wij ons niet, dan is het juist de schuwheid voor de laatste vraag welke Walther in zijn gekunstelde redenering doet vluchten. De waardegrondslag van de „Betriebsabrechnung” en de vraagstukken welke zich daarbij voordoen, worden meestal angstvallig omzeild, en slechts incidenteel vindt men enkele, dikwijls tegenstrijdige uitlatingen.

Dank zij Hegners monografie over de zelffinanciering³⁶⁾ kunnen wij een ogenblik stilstaan bij de betekenis van de inzichten van de School van Bern voor de leer van de financiering. Hegner vangt zijn zonder twijfel lezenswaardige studie aan met een kleine bloemlezing uit de uitgebreide literatuur over dit onderwerp, en hij komt daarbij al spoedig tot de conclusie, dat de zelffinanciering voorwerp vormt van zeer uiteenlopende waardij, zowel in theorie als in practijk. Hij meent de verklaring hiervoor

32) Walther, t.a.p. pag. 130.

33) Walther, t.a.p. pag. 163.

34) „Vermögen” hier in de zin van kapitaalgoederen complex.

35) Walther, t.a.p. pag. 160.

36) F. Hegner, Die Selbstfinanzierung als theoretisches Problem der Betriebswirtschaftslehre und der Volkswirtschaftslehre, Bern 1946.

te kunnen vinden in de uiteenlopende gezichtspunten van waaruit de verschillende schrijvers hun onderwerp benaderen. De zelffinanciering maakt voor Hegner deel uit van het gemeenschappelijk ervaringsobject van economie en bedrijfseconomie. Elk van deze wetenschappen heeft echter zijn eigen kenobject, en daarom ook zijn eigen methoden. Dat men zich dit niet voldoende wil realiseren is volgens Hegner de oorzaak van de verwarring. Daarom wil hij trachten, het verschijnsel vanuit elk der beide gezichtspunten afzonderlijk te beschouwen.

Daarbij komt hij tot een economische en een bedrijfseconomische omschrijving van het begrip financiering: „Unter Finanzierung (in betriebswirtschaftlicher Hinsicht) verstehen wir alle Masznahmen der Unternehmung, die der Beschaffung einer speziellen, leicht umwandelbaren Vermögensart, der Geldmittelbeschaffung, dienen (wobei wir Kredite irgendwelcher Art auch als Geldmittel zu betrachten haben”³⁷). „Unter Finanzierung in volkswirtschaftlicher Hinsicht verstehen wir die Geld- oder Tauschmittelbeschaffungsvorgänge, die in der Folge zu volkswirtschaftlichen Kapitalbildungen führen können”³⁸).

Wat nu de eerste definitie betreft kan direct als bezwaar worden aangevoerd, dat Hegner het wezen van de financiering hier in de geldvoorziening ziet liggen. Daarmede is ons inziens het wezen van de zaak geenszins aangegeven. Het gaat bij de financiering om het verkrijgen van beschikkingsmacht over de voor het productieproces benodigde goederen. De vorm waarin dit geschiedt is van onderschikte betekenis. Inbreng in natura van deelhebers, leverancierscrediet of verhuur zijn evenzeer financieringsfiguren als b.v. geldlening. Wat het leverancierscrediet betreft schijnt Hegner dit ook min of meer in te zien. Zijn poging om ook deze credietvorm nog binnen zijn definitie te laten vallen is echter niets anders dan een bedenkelijke kunstgreep.

Ten aanzien van de definitie vanuit het economisch gezichtspunt kan worden opgemerkt dat de redenering waarvan deze definitie de conclusie wil vormen, van weinig overtuigend gehalte is. Ze luidt als het volgt: „In der geldorientierten Marktwirtschaft *kann* keine Unternehmung ohne Geld kapital beschaffen. Geld wird *in der Regel* zum Zwecke der Kapitalbeschaffung angeschafft ..... Auf Grund von Geldbeschaffungen durch Unternehmungen entstehen *in der Regel* Nachfragen nach Kapital, die zu einer Schaffung von solchem führen. Geldbeschaffungen von Unternehmungen *können* also zu volkswirtschaftlichen Kapitalbildungen Anlass geben. Geldbeschaffungen sind daher in volkswirtschaftlicher Beziehung eigentlich als Teilvorgänge bestimmter Arten von Kapitalbildungen zu rechnen”³⁹). Om op grond van iets wat dikwijls gebeurt, wanneer iets anders gebeurt, wat weer dikwijls het geval zal zijn wanneer wéér iets anders gebeurt, het wezen van dat laatste aan te geven komt ons niet zeer verantwoord voor.

Wij dienen bij deze laatste definitie goed in het oog te houden, dat Hegner onder „Kapital” in volkswirtschaftlichen Sinn” slechts de duurzame, geproduceerde productiemiddelen wil verstaan⁴⁰). Daar volgt uit, dat de financiering van de voorraad „volkswirtschaftlich” bezien een contradictio in terminis zou zijn. Voor het handelsbedrijf zou dus het financieringsvraagstuk als economisch vraagstuk praktisch nauwelijks

---

37) F. Hegner, t.a.p. pag. 26.

38) F. Hegner, t.a.p. pag. 94.

39) Hegner, t.a.p. pag. 93/94, cursiveringen van schrijver dezes.

40) Hegner, t.a.p. pag. 94.

bestaan. Maar wanneer het handelsbedrijf vreemd vermogen aantrekt, gaat het dan niet om een „Zusammenwirkung von Einzelwirtschaften“? Zou de „Volkswohlstand“ daarmee niet gediend kunnen worden? Men zou trouwens dezelfde vragen kunnen stellen ten aanzien van de financiering van het vlottende kapitaal van de „Unternehmung“ in het algemeen. Ook daar is „Zusammenwirkung“; ook daar blijft de „Volkswohlstand“ niet onberoerd.

Wat Hegner in feite wil, is een onderscheid maken tussen de macro-economische en de micro-economische aspecten van de financiering in het algemeen en van de zelffinanciering in het bijzonder. Dat doel komt ons alleszins respectabel voor. Men zal daartoe echter de kronkelwegen van de School van Bern beter onbetreden kunnen laten, omdat ze niet naar het begeerde doel voeren.

In zijn studie over de wet van de afnemende meeropbrengsten begeeft Walthers leerling Arnold Meyer zich op het terrein van de leer van de organisatie ⁴¹⁾. Hij wil onderzoeken, in hoeverre de wet van de afnemende meeropbrengsten ook op de industriële voortbrenging van toepassing is. Daarbij komt hij tot de conclusie, dat genoemde wet voor de individuele industriële bedrijfshuishouding niet actueel zou zijn: „In der einzelne industriellen Unternehmung wirdt sich das Ertragsgesetz ..... kaum auswirken. Einmal ist dies dem Umstand zuzuschreiben, dasz das Anlagenvermögen vermehrt werden kann, dann ist auch zu berücksichtigen, dasz man bei Unterbeschäftigung eben nur einen Teil des Anlagenvermögens mit den vorhandenen Arbeitskräfte kombiniert. Man wirdt versuchen, diesen Teil des Anlagenvermögens mit den Arbeitskräften in eine optimale Kombination zu bringen. Wir erhalten allerdings für eine gegebene Kapazität ebenfalls eine günstigste Kombinationsmöglichkeit. Sie liegt beim Beschäftigungsgrad 100 % und ist dann vorhanden, wenn das ganze Anlagevermögen der Unternehmung mit Arbeitskräften optimal kombiniert ist. Aber bis zu diesem Zustandes bildet die Gesamtkostenlinie in Abweichung vom S-förmigen Verlauf der Kostenlinie im Sinne des Ertragsgesetzes eine Gerade“ ⁴²⁾.

Voor de industrie als geheel is de wet evenmin actueel: „Die Industrie als Ganzes wirdt ... vom Gesetz des abnehmenden Ertragszuwachses nicht berührt werden, weil die produzierten Produktionsmittel einer Volkswirtschaft vermehrbar sind“ ⁴³⁾.

Bij de agrarische bedrijfshuishouding hangt het er van af, welke gedragslijn men wil volgen: „Beackert man bei jedem Beschäftigungsgrad die ganze Bodenfläche, so lassen sich sicherlich die Wirkungen des Ertragsgesetzes feststellen, weil dann bei Unterbeschäftigung pro Flächeneinheit des Bodens zu wenig Arbeit eingesetzt ist und von der optimalen Kombination abweicht. Setzt man jedoch bei jedem Beschäftigungsgrad die Arbeitskräfte auf der der günstigsten Produktionsmittelkombination entsprechenden Bodenfläche ein, und lässt man die Restfläche unbebaut, so lasz sich das gleiche wie für die industriellen Produktion sagen...“ ⁴⁴⁾.

Voor de agrarische voortbrenging als geheel zou de wet echter wél steeds actueel zijn: „Der wesentliche Grund, der zu beachten ist, ist der,

---

⁴¹⁾ A. Meyer, Das Ertragsgesetz in der Industrie, Bern 1951.

⁴²⁾ Meyer, t.a.p. pag. 86.

⁴³⁾ Meyer, t.a.p. pag. 86.

⁴⁴⁾ Meyer, t.a.p. pag. 86.

dasz volkswirtschaftlich gesehen in der Landwirtschaft eine konstante unvermehrbarer Faktor, der Boden, unbedingt vorhanden ist" 45).

Meyer ziet hier een reden om onderscheid te maken tussen het bedrijfseconomisch en het economisch gezichtspunt; dit onderscheid moet dus ook hier weer als de sleutel tot het ware inzicht dienen. Wij menen intussen de juistheid van de verkondigde inzichten te moeten bestrijden. Wat de individuele industriële bedrijfshuishouding aangaat veronderstelt Meyer hier zowel een volkomen verminderbaarheid in aanwending als een volkomen deelbaarheid bij uitbreiding van het „Anlagevermogen". Het eerste is lang niet altijd juist, het tweede is praktisch altijd onjuist. Maar zelfs wanneer men Meyers veronderstellingen aanvaardt, zal tóch het verschijnsel van de afnemende meeropbrengst zich vertonen. Wij willen dat laatste aan de hand van bijgaande figuur demonstreren. In het linkerkwadrant hebben wij daartoe een aantal homogene isoquanten Q_1 tot Q_4 samengebracht. Langs de Y -as meten we de omvang van de beschikbare diensten van het „Anlagevermogen", langs de Z -as de hoeveelheid arbeid. Uitgaande van een bepaalde, onveranderlijke prijsverhouding tussen deze beide groepen van productiemiddelen kunnen met behulp van rechtlijnige isodapanen de kosten van iedere combinatie van de diensten van het „Anlagevermogen" en arbeid worden uitgedrukt, en langs de Y -as worden gemeten. In het rechter kwadrant worden deze kosten gerelateerd aan de langs de X -as gemeten hoeveelheden product. Hier is dus de constructie van een totale kostencurve mogelijk.

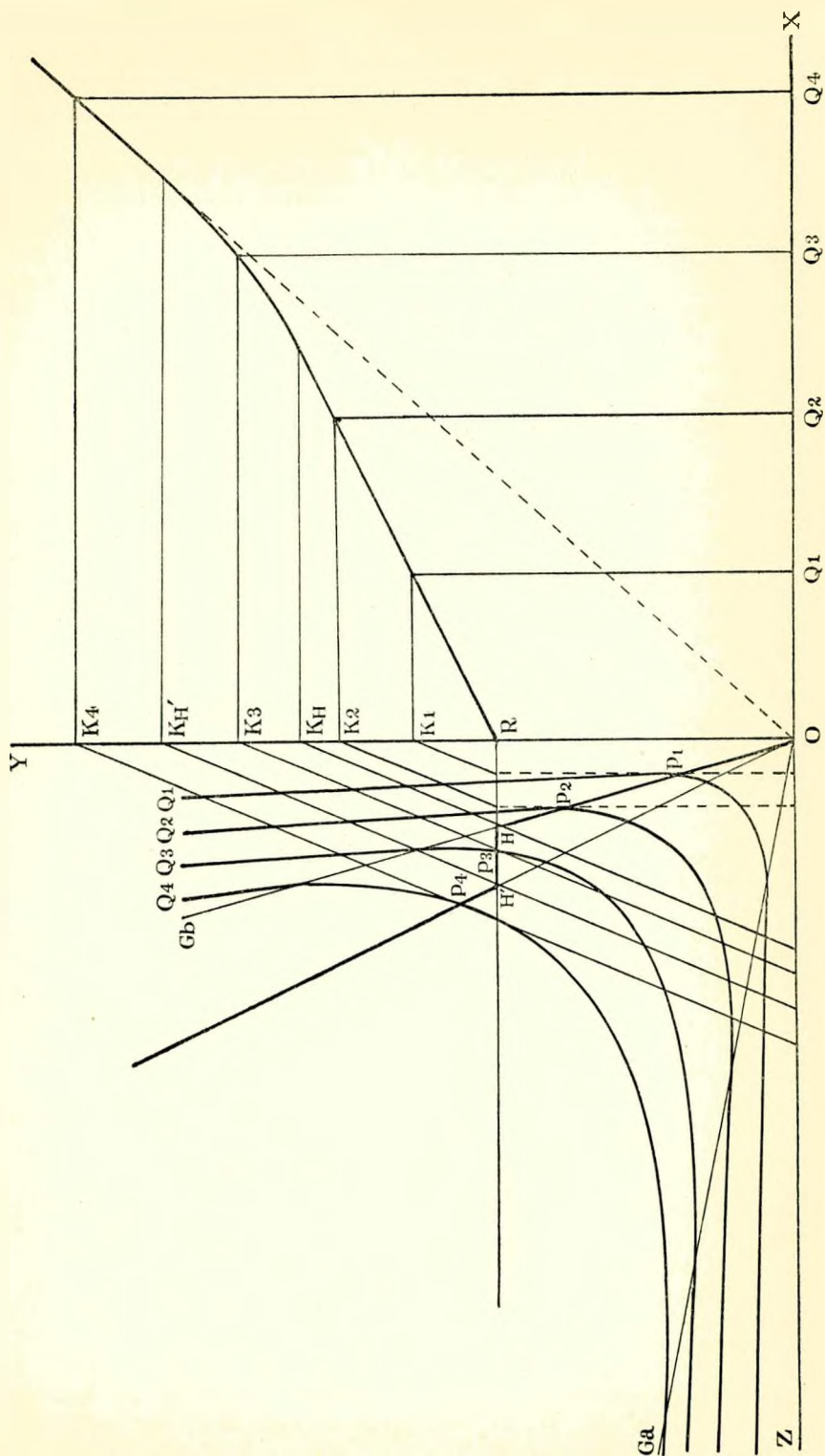
Wanneer wij er nu vanuit gaan, dat OR aangeeft de grootte van de beschikbare diensten van het „Anlagevermogen" op een bepaald tijdstip, dan zal men bij onderbezetting, welke noodzaakt slechts de hoeveelheid Q_1 voort te brengen, trachten het constante „Anlagevermogen" met een minimum aan arbeid te combineren. We vinden deze combinatie in het op (critische) de isocline G_1 gelegen punt P_1 . De totale kosten van deze combinatie bedragen OK_1 (de kosten van het onverminderbare, zij het slechts gedeeltelijk aangewende „Anlagevermogen", OR + de kosten van de aangewende arbeid, welke laatsten met inachtnemen van de veronderstelde prijsverhouding kunnen worden uitgedrukt in RK_1).

Op de zelfde wijze is voor de hoeveelheid Q_2 het punt P_2 en de kostendimensie OK_2 te bepalen. Vergroot men de voort te brengen hoeveelheid nu nog verder, dan ontstaat in punt H de situatie, dat het constante „Anlagevermogen" in zijn volle omvang tot het resultaat bijdraagt, zij het ook in de absolute minimumpositie. Bij nieuwe vergroting van de productie wordt deze absolute minimumpositie afgebroken: de hoeveelheid arbeid wordt vergroot. In het punt H' wordt de verhouding bereikt, welke ook bij een volkomen verminderbaarheid in aanschaffing van het „Anlagevermogen" de minimum-kostencombinatie voor de hoeveelheid Q_H (waarvan de isoquant niet is getekend) zou vormen. Bij nog verdere uitbreiding van de productie zal men deze verhouding, daar het „Anlagevermogen" bij uitbreiding volkomen deelbaar werd verondersteld, evenredig vergroten.

We vinden de minimum-kostencombinaties bij onderbezetting dus langs de gebroken lijn OHH' , en bij expansie langs de rechte lijn vanuit H , in het verlengde van de hulplijn OH' .

In het kostenkwadrant zien we, hoe de totale kosten vanuit R tot het met K_H corresponderende punt rechtlijnig stijgen, tussen K_H en $K_{H'}$, progressief toenemen, om daarna weer proportioneel te stijgen in het ver-

45) Meyer, t.a.p. pag. 86.

lengde van de hulplijn vanuit O naar het met K_H , corresponderende punt. Tijdens de toename van de productie bij onderbezetting, en wel over het interval Q_H tot Q_{H1} , treden afnemende meeropbrengsten op ⁴⁶).

Meyer heeft klaarblijkelijk gemeend, dat bij onderbezetting de minimum-kostencombinaties op de lijn OH' zouden liggen. Men komt dan echter, zoals gemakkelijk uit de figuur valt af te leiden, tot hogere kosten voor Q_1 tot Q_H , dan noodzakelijk is: men verspilt hier arbeid en maakt minder gebruik van het aanwezige „Anlagevermogen” dan mogelijk en rationeel is. In dit geval zal de kostencurve vanuit R rechtlijnig tot het met K_H corresponderende punt, en verder proportioneel toenemen in het verlengde van de hulplijn uit O door dat punt. Het blijkt dus, dat Meyer bij zijn redenering uitgaat van vermijdbare, kostenverhogende disproportionaliteiten.

Hervatten wij na deze korte uitwijding onze critiek op de door Meyer geformuleerde inzichten. Wij zagen reeds dat hij voor de individuele industriële bedrijfshuishouding van ongemotiveerde veronderstellingen uitgaat, en vervolgens bij zijn analyse ernstige fouten maakt.

Echter, ook de tegenstelling welke hij vervolgens met de individuele agrarische bedrijfshuishouding tracht te construeren berust op een denkfout. Ook in het industriële bedrijf kan men, zo men dit zou wensen, steeds het gehele „Anlagevermogen” kunnen „bewirtschaften” en er is dus geen enkele reden, om bij het agrarische bedrijf wél, en bij het industriële niet van tweeërlei mogelijkheid van „Bewirtschaftung” te spreken. Meyer moge dan wel stellen: „Es ist deshalb streng zwischen dem Bestehen und dem Wirken des Ertragsgesetzen zu unterscheiden” ⁴⁷), zijn betoog maakt de indruk dat hij zich nóch omtrent het „Wirken”, nóch omtrent het „Bestehen” voldoende heeft georiënteerd.

Tenslotte, wat betreft de industriële en de agrarische voortbrenging vanuit het „volkswirtschaftliches Gesichtspunkt” bezien, ook hier is van een tegenstelling geen sprake. Is er enig verschil tussen de door Meyer naar voren gebrachte onvermeerderbaarheid van de grond, en die van b.v. steenkolen, ijzererts, of arbeidspotentieel? Mag men bovendien het „Anlagevermogen” van de industrie als geheel niet alleen als onbegrensd vermeerderbaar, maar ook als volkomen deelbaar beschouwen? Is er bovendien ook voor de industrie niet een bepaald grondareaal nodig? De vragen zijn zonder tal.

Men krijgt de indruk, dat het onderscheiden tussen een economisch en een bedrijfseconomisch gezichtspunt de scherpte van de blik hier niet bepaald heeft bevorderd.

Wanneer wij de uitkomsten van ons onderzoek betreffende de methode en de resultaten van de School van Bern samenvatten, kan het eindoordeel niet gunstig luiden.

Het valt zonder twijfel te waarden, dat Walther en de zijnen aan de methodologische inzichten zo grote betekenis toekennen, dat ze hun gehele werk steeds weer van die inzichten willen laten getuigen. Waar echter de methodologische achtergrond zelf slecht doordacht en volkomen onbruikbaar is, vormt zij voor de theorie-in-engeren-zin slechts een zware handicap.

Het valt daarom ook niet te verwonderen, dat deze theorie — hoewel

⁴⁶) Zie voor een uitgebreider uiteenzetting inzake deze materie: A. I. Diepenhorst, *Het Element der Onzekerheid in de Bedrijfseconomische Problematiek*, Amsterdam 1951, pag. 49 e.v.

⁴⁷) Meyer, t.a.p. pag. 87.

daarin nu en dan ongetwijfeld, zij het meest op ondergeschikte punten, het gezonden verstand doorbreekt — een verwarrend, inplaats van een verhelderend beeld van de werkelijkheid geeft.

Slechts wanneer de School van Bern zich radicaal van het door haar tot nog toe met zoveel ijver gehanteerde, op Amonn geïnspireerde, begrippen-apparaat, dat haar als een molensteen om de hals hangt, weet los te maken, valt van haar voor de ontwikkeling van de bedrijfseconomie, niet als zelfstandige wetenschap, maar als deelwetenschap van de economie, iets te verwachten.

Wanneer zij echter hiertoe niet de kracht weet op te brengen, mogen wij rustig constateren dat deze jonge telg in het zich gestaag uitbreidende gezin van de bedrijfseconomische scholen door haar „vroedman” Amonn reeds in de windselen gesmoord is.